УДК 81’373.7

Леся Комар, *викладач Інституту підприємництва та перспективних технологій Національного університету “Львівська політехніка”*

СЕМАНТИЧНІ АСПЕКТИ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ

У статті досліджуються семантичні аспекти фразеологічних одиниць. Джерела їх походження та їх корені.

Ключові слова: *мова, професійна мова, народна творчість, Біблія, доля.*

В статье исследуются семантические аспекты фразеологичных единиц. Источники их происхождения и их корни.

Ключевые слова: *язык, профессиональный язык, народное творчество, Библия, судьба.*

The semantic aspects of phraseology units are probed in the article. Sources of their origin and their roots.

Key words: *language, professional language, folk creation, Bible, fate.*

Актуальність проблеми. Розмовляючи, більшість людей не задумуються про походження навіть найбільш дивних фразеологічних одиниць і не намагається дізнатися, що ж, все-таки, вони означають.

Більшість фразеологічних одиниць виникли у професійній мові. Всі види людської діяльності мають свою лексику, свої спеціальні терміни, що проникають іноді, особливо в метафоричному вжитку, у літературну мову. Наша мова не може адекватно передати все невичерпне багатство життя з його взаємозв’язками, всі думки та почуття; літературна мова, словотворчі можливості якої обмежені, завжди готові запозичити спеціальний термін, що вже є у вжитку і якому можна надати більш широкого значення. Фразеологічні одиниці, вдалі поговірки, створені людьми, зайнятими в різноманітних сферах діяльності і спорту, будучи короткими, розмовними, живими і такими, що відображають життя, що б’є через край, завжди знаходять пристосування у виразній мові. Моряки в плаванні, мисливці на полюванні, робітники в полі, кухарі на кухні – всі, кому терміново потрібно було віддати наказ, виразити попередження, погрозу, докір, – уміли знаходити яскраві сполучення слів, мальовничі метафори, пов’язані з обставинами своєї діяльності. Ці фрази і метафори, що вразили уяву слухачів, входили в їх професійний словник. Унаслідок цього деякі з цих виразів набували глибшого змісту, вживались в аналогічних ситуаціях у іншому середовищі, часто жартівливо.

Так, моряк користується своїми морськими словечками знаходячись на березі; рибалка, домогосподарка, спортсмен, про що б вони не говорили, – широко використовують метафори, пов’язані з рибальством, приготуванням їжі та спортом. І, поступово найяскравіші та найвиразніші звороти проникають у літературну мову, стаючи таким чином, всезагальним надбанням.

Перш ніж конкретно перейти до розкриття джерел походження фразеологічних одиниць, пропонуємо внести деякі корективи до самого терміну “джерело фразеологічних одиниць”. На нашу думку, слід розрізняти такі поняття, як місце походження фразеологічних одиниць та першопричини їх походження. Тому термін “джерело фразеологічних одиниць” мав би вказувати на те, чи дана фразеологічна одиниця є власне англійською, чи вона була запозичена з іншої мови. Тоді як термін “корені походження фразеологічних одиниць” буде вказувати на ту сферу життя та діяльності людини, в якій зародилась та чи інша фразеологічна одиниця.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У праці А.В. Куніна такого поділу не спостерігається [2, 112]. Про корені походження фразеологічних одиниць, скажімо, військового, морського чи спортивного, він згадує в групі власне англійських фразеологічних одиниць. Проте існує чимало фразеологічних одиниць того ж військового походження, котрі не є власне англійськими, а були запозичені з інших мов.

Наприклад, фразеологічна одиниця to be under arms, to lay down arms, to return to charge, to beat a retreat, to win onefs spurs та інші зустрічаються не лише в англійській, й у французькій та інших мовах.

Доган П. Сміт говорив, що коли в англійській та французькій мовах зустрічаються однакові фразеологічні одиниці, то важко з впевненістю сказати, чи є ці фразеологічні одиниці перекладом з французької чи навпаки [“MERGEREC”; 137]. А деякі фразеологічні одиниці, образний зміст яких особливо простий, могли виникнути в обох мовах самостійно. Французька мова до останнього часу запозичувала дуже мало з англійської, тому важко уявити собі, що багато французьких фразеологічних одиниць було запозичені з англійської мови. Тобто, вищезгадані фразеологічні одиниці не можна з впевненістю віднести до власне англійських.

© Л. Комар, 2010

This document was created using SOLID CONVERTER PDF To remove this message, purchase the product at www.SolidDocuments.com

Мета статті. Розрізняти джерела походження фразеологічних одиниць та корені їх походження.

Виклад основного матеріалу. Згідно класифікації А.В. Куніна, за походженням англійські фразеологізми можна розділити на три основні групи:

I. Власне англійські фразеологічні одиниці.

II. Фразеологічні одиниці, запозичені з іноземних мов.

III. Фразеологічні одиниці, запозичені з американського варіанту англійської мови.

Коренями будь-якої з перерахованих груп фразеологічні одиниці є:

1. Побутова мова:
- селян;
- міщан;
- спортсменів;
- військовослужбовців;
- моряків;
- мисливців і природолюбів.

2. Народна творчість:
- звичаї;
- повір'я;
- приказки, поговірки;
- загадки;
- пісні;
- казки;
- легенди.

3. Ділова мова:
- економіка;
- торгівля;
- юриспруденція;

4. Наукова мова:
- історія;
- астрономія;
- медицина;
- філософія;
- математика.

5. Літературна мова:
- Біблія.

У такому розрізі будемо розглядати фразеологічні одиниці.

Власне англійські фразеологічні одиниці.

1. Побутова мова. Сільському господарству англійська мова зобов'язана наступними виразами: *to make hay of* – нагріти руки; *to hedge in* – не давати проходу; *to plough the sands* – товкти воду в ступі; *to live in clover* – качатися, як сир в маслі та ін.

Багато яскравих і самобутніх образних виразів народилось на кухні: *to buble over with* – бити ключем; *to butter up* – лестити; *to got to pot* – вилетіти в трубу; *to be in a stew* – бути, як на голках; *in applepie order* – в ідеальному порядку; *to play with fire* – гратися з вогнем.

Їжа теж послужила коренем походження багатьох фразеологічних одиниць: *to make one's bread by* – заробляти собі на життя; *to eat dirt* – проковтнути образу; *to make pot luck* – пообідати "чим бог послав"; *not worth one's salt* – нінащо негідний.

Немало образних виразів створено в майстернях і кузнях, пов'язано з різними ремеслами та інструментами: *to hammer out* – придушувати; *between hammer and anvil* – між молотом та наковальнею; *to hit the nail on the head* – попасти в точку.

Шиття та ремонт одягу стали джерелами таких фразеологічних одиниць: *to look for a needle in a haystack* – шукати голку в копиці сіна; *as sharp as a needle* – проникливий; *to take up the thread of* – підхопити розмову.

Лексика різноманітних видів спорту створила такі фразеологічні одиниці: *to try a fall* – помірятись силами; *to toe the scratch* – підійти до стартової лінії; *to have the ball at one's feet* – бути господарем становища; *to play off one's own bat* – грати проти самого себе; *to play one's last stake* – ризикувати останнім.

Солдатська мова дала англійській мові такі фразеологічні вирази: *to take alarm* – розтривожитись; *to beat a retreat* – відступати; *to throw a bomb into* – викликати сенсацію; *to die in the last ditch* – битися до останньої краплі крові; *to mark time* – перечікувати; *under false colours* – обманом, лицемірно.

У розмовну англійську мову ввійшло багато фразеологічних одиниць, пов'язаних з полюванням, перегонами і т.п.: *to come to heel* – підкорятися; *to slip the collar* – звільнитись від ярма; *to keep track of* – бути в курсі; *to gallop through* – поспішно зробити щось.

Особливо численні фразеологічні одиниці, пов'язані з морем. Енергійна та виразна мова моряків повна специфічних виразів; багато з них одержали широке розповсюдження, будучи метафорично переосмисленими. Морське походження таких фразеологічних одиниць не підлягає сумніву: *to set afloat* – допомогти влаштуватися в житті; *to touch bottom* – дійти до межі; *to take in a rear* – зменшити витрати; *to sail before the wind* – успішно просуватись вперед; *to sink or swim* – пан, або пропав; *one's sheet anchor* – єдина надія.

2. Народна творчість. Сюди належать фразеологічні одиниці, що відображають традиції та звичаї англійського народу: *to beat the air* – товкти воду в ступі; *to blow one's own trumpet* – вихвалятись; *to cut somebody off with a shilling* – залишити когось без спадку; *to sit above the salt* – займати високе становище у суспільстві.

This document was created using SOLID CONVERTER PDF To remove this message, purchase the product at www.SolidDocuments.com

Деякі фразеологічні одиниці пов'язані з англійськими реаліями: *to come Yorkshire over somebody* – обманути когось; *to play fast and loose* – вести двійну гру; *a strange bedfellow* – випадковий знайомий; *an aunt Sally* – предмет знущань.

Із повір'ями пов'язані такі фразеологічні одиниці: *a black sheep* – паршива вівця; *a crooked sixpence* – талісман; *to believe in one's star* – вірити у свою долю; *to be born under lucky star* – народитись під щасливою зіркою.

Фразеологізми, взяті з казок та байок: *Fortunatus's purse* – невичерпний гаманець; *the whole bag of tricks* – весь арсенал хитрощів. Деякі фразеологічні одиниці зародились у стародавніх билинах: *halcyon days* – спокійні, мирні дні; *to kiss he Blarney stone* – бути підлабузником; *a peeping Tom* – надзвичайно допитлива людина.

Мистецтво, особливо музика і танці, збагатили мову такими мальовничими фразеологічними одиницями: *to blow one's trumpet* – вихвалятись; *to play first fiddle* – займати керівне положення; *to open the ball* – проявляти ініціативу; *to dance attendance(on)* – ходити на задніх лапках (перед кимсь).

Театральна лексика запропонувала такі фразеологічні одиниці: *to ring down the curtain* – завершити; *to be before the footlights* – бути у всіх на очах; *to act a part* – притворятись; *to give the cue for* – підказати, натякнути.

Від народних видовищ (циркових вистав, ярмаркових ігор) ідуть фразеологічні одиниці: *to turn the show* – бути на чолі; *to give the show* – розбовкати таємницю; *to dance on a tight rope* – гратися з вогнем.

Деякі англійські фразеологічні одиниці прийшли з дитячих віршів: *Jack Horner* – самовдоволений хлопчик; *Jack Sprat* – карлик; *Tom Thumb* – хлопчик-мізинчик.

Зафіксовано фразеологічні одиниці, що пов'язані з дитячими іграми та піснями, наприклад: *Tom Tiddler's ground* – золоте дно. Фразеологічні одиниці *to keep the home from burning* – вести домашнє господарство – взята з пісні, що була популярною в часи першої світової війни.

3. Ділова мова. Сюди належать слова та вирази, що вживаються в торгівлі (від роздрібної торгівлі до біржових та банківських операцій): *to strike the balance* – підводити підсумки; *to give a blank cheque (to)* – дати карт-бланш комусь; *to raise the credit of* – піднімати чиюсь репутацію; *to shut up shop* – визнати себе банкрутом; *an ugly customer* – небезпечна людина.

Юриспруденція поповнила англійську мову такими виразами: *to have neither part nor lot in* – не мати нічого спільного; *to laugh out of court* – висміяти; *to join issue with* – сперечатись; *of malice presence* – зі злими намірами.

4. Наукова мова. Медицина: *to doctor something* – підробити; *to take the temperature of* – оцінити стан справ; *to take one's own medicine* – що посієш, те й пожнеш; *a bitter pill to swallow* – гірка пілюля.

В англійській мові є фразеологічні одиниці, пов'язані з історією та географією: *to talk Billingsgate* – сваритись як базарна баба; *to grin like a Cheshire cat* – посміхатись на весь рот; *to sent to Coventry* – ігнорувати; *to beat the Dutch* – зайти надто далеко та ін. Про старий Лондон та його розваги нагадують вирази *a bear garden* – "базар", та *to see the lions* – оглядати визначні місця.

Про події XVII ст. нагадують вирази *true blue* – послідовний, стійкий; *a crowning mercy* – найвища милість – слава Кромвеля з приводу перемоги при Бустері над військами короля.

5. Літературна мова. За кількістю фразеологічних одиниць, які збагатили англійську мову, твори В. Шекспіра займають друге місце після Біблії. Із його творів в англійську мову ввійшли такі ФО: *to cudgel one's brains (Hamlet)* – ламати собі голову (над чимось); *to speak daggers (Hamlet)* – вражати словами; *to wear one's heart upon one's sleeve (Othello)* – що на думці, те й на язику; *to win golden opinions (Macbeth)* – заслужити чудову репутацію; *lay it on with a trowel (As you like it)* – перебрати міру; *neither rhyme nor reason (Comedy of Error)* – ні до складу, ні до ладу; *a fool's paradise (Romeo and Juliet)* – уявне щастя, утопія; *the be-all and end-all (Macbeth)* – кінець всього; *that's flat (Love's Labour's Lost)* – коротко і ясно, та багато інших. Вищенаведені вирази давно вже вийшли за межі дослівно повторюваних цитат. У них замінюються слова, змінюються форми слів (відмінюються дієслова та ін.) відповідно до потреб мовців, які не задумуються над їх походженням.

Хоча більшість подібних виразів знайомі нам із творів Шекспіра, це ще не означає, що всі вони були створені ним. П'єси Шекспіра повні виразів, взятих з мови його часу. Так, поговірка *There's the rub* – ось, де собака зарита виникла серед гравців у кулі; зворот *out of joint* – звихнутий вживався ще за 300 років до "Гамлета", а словосполучення *much ado* – багато шуму зустрічається в перекладі Біблії, зробленому Ковердалем (1535). Проте більшість інших

This document was created using SOLID CONVERTER PDF To remove this message, purchase the product at www.SolidDocuments.com

фразеологічних одиниць було створено самим Шекспіром, що свідчить про його лінгвістичну геніальність та популярність.

Висловлювання інших англійських письменників переважно залишаються цитатами і лише в деяких випадках поповнюють ідіоматику мови, входячи до розмовної мови. Ось декілька прикладів.

Із творів Дж. Мільтона взято вираз *confusion worse confounded* – повний хаос; *Vanity Fair* – ярмарок марнославства; *the Slough of Despond* – безнадійний смуток взято з твору Дж. Беньяна "The Pilgrim's Progress". *When Greek meets Greek* – найшла коса на камінь є неточною цитатою з трагедії Натаніеля Лі "When Greeks joyn'd Greeks, then was the tug of War". Вираз *to fly off at a tangent* – несподівано відхилитись від теми розмови вперше зустрічається у романі Фільдінга "Humphrey Clinker". Вираз *the madding crowd* – бездумний натовп іде з "Елегії, написаної на сільському кладовищі" Томаса Грея.

Як стверджує Л. Сміт, письменники XIX ст. збагатили англійську мову небагатьма ФО. Назвемо лише *on one's native heath* – на рідній землі (із "Роб Роя" Вальтера Скотта); *rift within the lute* – початок розпаду (із віршів Теннісона); *men in the street* – звичайна перша-ліпша людина; *to hitch one's wagon to a star* – далеко мітити створені Емерсоном; *Dr. Jekyll and Mr. Hyde* – добро і зло – за назвою роману Р. Стівенсона; *in a Pickwickian sense* – в переносному необразливому значенні (Діккенс).

Можна придумати нове слово, написати поетичний рядок, який будуть повторювати, але для створення ФО необхідна сила слова, якою володів лише Шекспір і тисячі неграмотних простих людей, імена яких залишаються невідомими.

6. Біблія. Протягом століть Біблія була книгою, яку найбільш широко читали та цитували в Англії. Не лише окремі слова, а й цілі ідіоматичні вирази (часто буквальні переклади давньоєврейських та грецьких ФО) увійшли в англійську мову із сторінок Біблії. Кількість біблійних зворотів та виразів, які ввійшли в англійську мову, настільки велика, що зібрати і перерахувати їх було б нелегким завданням. Цим питанням займалися О.В. Кунін, Л. Сміт та інші дослідники [3, 256], [3, 14].

До виразів, біблійне походження яких твердо встановлене, належать такі: *the apple of Sodom* – обманливий успіх; *bowels of mercy* – почуття співчуття; *feet of clay* – слабке місце; *loaves and fishes* – земні блага; *safe and sound* – цілий і неушкоджений; *daily bread* – хліб насущний; *not a jot or a title* – ні на йоту; *a fly in the ointment* – ложка дьогтю в бочці меду; *the olive branch* – символ миру і спокою; *a thorn in the flesh* – більмо на оці; *the gift of the tongues* – дар красномовства; *the root of all evil* – корінь зла; *to draw a bow at a venture* – зробити щось наугад; *to turn the other cheek* – підставити іншу щоку; *to have no part nor lot in* – не мати нічого спільного. Біблейські образи і поняття знаходимо в таких ФО, *як forbidden fruit* – заборонений плід; *Job's comforter* – фальшива втіха; *a Juda's kiss* – поцілунок Юди. ФО *from the bottom of the heart* – із глибини *душі; for better, for worse* – що б не трапилось; *to lay violent hands on oneself* – накласти на себе руки; *the world, the flesh and the devil* – порочні нахили взято із молитов (Book of Common Prayer).

ФО, ЗАПОЗИЧЕНІ З ІНШИХ МОВ. 1. В англійській мові є багато ФО, які виникли в давніх греків та римлян. Із грецької міфології взято ФО *the Golden Age* – золотий вік; *the apple of discord'* – яблуко розбрату; *Pandora's box* – скриня Пандори та багато ін. З гомерівськими поемами пов'язані ФО: *homeric laughter* – гомеричний сміх; *Penelope's web* – тактика відтягування; *between Scylla and Charybdis* – між двох вогнів; *on the razor's edge* – на краю безодні.

Із байок Езопа та ін. грецьких казок та байок походять ФО: *blow hot an cold* – вагатися; *cry wolf too often* – бити фальшиву тривогу; *the lion's share* – левова доля; *King Stork* – деспот та ін.

ФО, запозичені безпосередньо з латинської мови: *Homer sometimes nods* – людині властиво помилятись; *like cures like* – клин клином вибивають; *onefool makes many* – дурний приклад заразливий; *pass under the yoke* – примиритись з поразкою.

2. Запозичення з французької мови: *after us the deluge* – після нас хоч потоп; *all roads lead to Rome* – всі дороги ведуть до Риму; *appetite comes with eating* – апетит приходить під час їди; *every bird likes its own nest* – всяка жаба своє болото хвалить; *the fair sex* – прекрасна половина; *pure and simple* – безумовно, просто.

3. Фразеологічні запозичення з німецької мови: *blood and iron* – безпощадне застосування сили; *the mailed fist* – воєнна сила; *storm and stress* – буря і натиск; *one's place in the sun* – право на існування, місце під сонцем.

4. Іспанська мова: *blue blood* – аристократичне походження; *the fifth column* – п'ята колона, таємні помічники ворога; *to tilt at windmills* – боротись із повітряними млинами; *war to the knife* – боротьба не на життя, а на смерть.

5. Голандська мова: *forlorn hope* – остання

This document was created using SOLID CONVERTER PDF To remove this message, purchase the product at www.SolidDocuments.com

надія; *to put a spoke in someone's wheel* – встромляти палиці в колеса; *still life* – натюрморт.

6. Італійська мова: *every dog is a lion at home* – всякий півень на своєму смітті гордий.

7. Китайська мова: *to lose face* – втратити обличчя.

Цікаво познайомитись і з іншими джерелами ФО. Ідіоматичне словосполучення *an ugly duckling – гидке каченя* взято з казки Андерсена; *open sesame – Сезам, відкрийся* та *a Barmecide feast – удаване благодіяння* – з арабських казок. Арабського походження є вираз *of the first water – чистої води*, тобто високого ґатунку. Вульгаризми *first chop – перший сорт; second chop – другий сорт; not the cheese – людина, що нічого не вартує* ідуть з Індії. *To run amuck – оскаженіло натикатись* – малайського походження. Ідіома *white elephant – обтяжливий подарунок* походить із Сіаму.

ФО АМЕРИКАНСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ. Багато ФО прийшли в Англію із США. Деякі з цих фразеологізмів настільки асимілювались, що багато англійців уже й не здогадуються, що деякі з їх повсякденних виразів – американського походження. До американізмів відносимо і такі ФО: *to bark up the wrong tree* – звернутись не за адресою; *bread and butter* – засоби існування; *by and large* – в основному; *to fly off the handle* – вийти з себе; *to make the fur fly* – задати жару; *not for one's health* – недарма; *on the level* – порядний; *to spill the beans* – проговоритись.

Цікава доля двох ФО: *to have a good time* – гарно провести час, *i till the cows come home* – безкінечно довго. Обидві ФО, широко розповсюджені в Англії у XVI – XVII ст., у XVIII ст. були забуті, але збереглися в США, звідки в XIX ст. були запозичені в Англії. Хоча американське походження деяких з них кидається в очі, наприклад: *log-rolling* – взаємне вихваляння; *striking oil* – досягнення успіху; *on the fence* – вичікування.

Висновки. Існує ще низка ФО, походження яких досі не встановлено. А.В. Кунін пояснює це тим, що вони є "...немотивованими, оскільки зв'язок між значенням звороту та значеннями компонентів, з яких вони складаються, у сучасній англійській мові втрачено". Сюди можна віднести такі ФО: *by hook or by crook* – всіма правдами і неправдами; *fight shy ofsmb* – уникати когось; *talk through one's hat* – верзти нісенітниці та інші. Спроби пояснити походження цих зворотів завершились невдачею.

1. Кунин А.В. Английская фразеология (Теоретический курс). – М.: "Высшая школа", 1970. – 343 с.

2. Кунин А.В. Изучение фразеологии в советском языкознании./ Ин. яз. в школе, 1987. – № 5. – С. 61 – 72.

3. Смит Л.П. Фразеология английского языка. Пер. А.С. Игнатьева. – М.: Учпедгиз, 1989. – 208 с.

Стаття надійшла до редакції 28.10.2010

Джерела мудрості

Життя – це шанс.
Життя – це нереалізовані можливості.
Життя – це проба на роль людини.
Життя – це тире між датою народження і датою смерті.
Життя – це подорож в часі з квитком в один кінець.
Життя – це імпровізація, експромт, ексклюзив.
Життя – це прямий ефір.
Доки ти невдоволений життям, воно минає.
Головне в житті – не втратити здатність радіти життю.

Володимир Черняк
економіст, державний і громадський діяч

This document was created using SOLID CONVERTER PDF To remove this message, purchase the product at www.SolidDocuments.com